

Рецензія на книгу:

В.М.ПЕТРУШОВ Європейський
адогматизм: історико-філософська
ретроспектива, сучасні інтенції —
Харків: Видавництво УкрДАЗТ,
2007. — 376 с.

Петро Кравченко

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, декан історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

МЕНТАЛЬНО-КРЕАТИВНІ ТА ОНТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДОГМАТИЗМУ»

У світі вітчизняної філософської думки відбулась творча подія, яка варта загальної уваги інтелектуалів, налаштованих на європейський стиль мислення: з друку вийшла оригінальна в авторських поглядах на проблемне поле адогматизму монографія кандидата філософських наук, доцента Петрушова В.М.

Задум дослідження, його структура та змістове наповнення гармонійно поєднані і методологічно вдало відтворені в самій назві цієї ґрунтовної праці — феномен європейського адогматизму подається в різноплановій, багатоаспектній історико-філософській ретроспективі, яка через екзистенційні й феноменологічні проекції на площину, так званої, «подвійної рефлексії» відображена в сучасні інтенції

розвитку критичного мислення. Поглиблене знайомство з монографією залишає позитивне враження автентичності філософської проблеми та логіки її розкриття.

Сам термін «європейський адогматизм» у філософській літературі з'явився вперше в авторській інтерпретації у контексті узагальненого аналізу широко відомих критичних течій скептицизму, нігілізму та постмодернізму, кожна з яких стає джерелом ментально-креативних та онтологічних особливостей адогматизму (на думку автора ними є вільнодумство, контрраціоналізм й метафізичний скепсис). Вбираючи в себе найбільш плідні ідеї згаданих філософій і надаючи їм нові синтетичні смисли та значення, адогматизм поступово перетворюється в самостійну виокремлену парадигму, спрямовану на виявлення й аналіз найбільш гострих суперечностей буття та мислення (абсурду, парадоксів, контрадикцій). Цей напрямок дослідження безперечно стає для автора монографії головним і він присвячує йому значну частину викладеного матеріалу.

Основний дискурс розгортається на текстовому підґрунті праць С.Кіркегора, Л.Шестова як найбільш визнаних фундаторів європейського адогматизму у тісному полемічному сплетінні з думками Ф. Ніцше, Е.Гуссерля, М.Гайдеггера, А.Камю та інших відомих представників критичного філософського мислення. Постаті і С.Кіркегора, і Л. Шестова висвітлені автором у новому ракурсі актуальності їх думок, які набувають неабиякого сучасного значення для сприйняття нинішнього буття з усіма його проблемами та суперечностями. Так, наприклад, адогматична критика С.Кіркегора «існуючого християнства» несподівано для читача спрямовується на аналітичний «розтин» екзистенційного тіла (станів свідомості, відчуттів, переживань, уявлень і т.і.) індивіда, який наближається до істинної віри. Але, як виявляється, в цьому аналізі легко впізнати певні аспекти розповсюдженої нині в інформаційному просторі віртуальної

реальності з її широкими можливостями впливу на поведінку й мислення людини. А тому автор дослідження цілком обгрунтовано акцентує увагу на очікуваних наслідках цього впливу, формалізує на методологічному рівні екзистенційні моделі сприйняття віртуальної реальності.

Цікавою є авторська рефлексія пара наукових поглядів Л. Шестова, яка в сучасних умовах віддзеркалюється в проблемі взаємовідносин офіційно визнаної науки з неофіційною наукою (паранаукою, що охоплює такі сфери пізнання, як парапсихологія, біоенергетика, уфологія та деякі інші). Ця проблема має зовсім не тривіальний характер, як могло б виглядати на її поверхні, тобто як відоме протистояння раціонального та ірраціонального. Зараз вона поширюється на епістемологічне поле пошуку вкрай важливих для подальшого розвитку науки неklasичних засад (ідеалів) раціональності. У монографії з цього приводу висловлюється ідея розробки так званого інтегрального раціоналізму, який би онтологічно поєднав у собі філософські, теологічні та наукові форми пізнання світу (своєрідне втілення гасла «знання та віра — без антиномій»). Ця ідея вдало втілена автором у сформульованому ним принципі «віра є ентелехія розуму» (ст. 331,332), на підставі якого відкриваються нові горизонти філософського осмислення взаємодії віри та розуму. Розгортання філософування в цьому напрямку має фундаментальне значення для подолання сучасного скепсису стосовно метафізичних досліджень як таких, що вичерпали свої можливості в ситуації, коли релігійна віра суттєво послаблена через ілюзію всемогутності розуму. У філософії С.Кіркегора і Л.Шестова ця ілюзія викривається не лише онтологічно (для обох мислителів суцільність буття відкривається через парадоксальність віри і абсурдність розуму, коли останній не здатний вийти за межі панлогізму і піднятися на висоту екзистенційного сприйняття світу), але й когнітивно- шляхом критики наукового знання, яке постійно

залишається осторонь суто людських проблем (а в останній час все більше загострюючи їх).

Поглиблюючи та узагальнюючи основні положення філософських концепцій С.Кіркегора і Л.Шестова, автор створює підґрунтя для розбудови сучасного європейського адогматизму, спрямовуючи його на виявлення феномену мультиментальності європейської спільноти, на критичне осягнення процесу формування української національної ідеї, на обґрунтування взаємозв'язку деяких аспектів адогматизму з модерністською парадигмою трансверсального розуму та сучасними формами творчого мислення (такі, як латеральне і синектичне мислення). Таке спрямування здійснюється на тлі постійного перетину феноменологічної та екзистенційної рефлексій, що робить предмети критики (або аналізу) досяжними в різних епістемно-доксемних вимірах, які автор в оригінальному вигляді топологізував і графічно відтворив так званим «адогматичним квадратом» (с. 39). Взагалі досягнення наочності філософських «об'єктів» як вияв образного мислення — завдання доволі складне з точки зору збереження адекватності між «об'єктом» і його образом. І у цьому сенсі монографія В.М.Петрушова вигідно відрізняється серед множини аналітичних видань: автор зважився на цілий ряд вдалих ілюстрацій (малюнків, колажів), які використані доцільно до тексту і значно розширюють його сприйняття. Філософська культура сучасної комунікації цього вкрай потребує.

Особливе враження від прочитаного справляє те, як історичні голоси видатних філософів з минулого актуалізовані сьогоднішнім, буттям сучасності — їхнє звучання резонансно співпадає з філософською тональністю дискурсів нашої доби, стриманий пафос якої породжує водночас і вимушений песимізм «стомленого розуму», і обнадійливий оптимізм «пробудженої віри». Це мабуть і є найпомітніший парадокс «віри розуму», на якому постійно наголошували С.Кіркегор, Л.Шестов і який

знайшов різнобічне відображення в монографічному дослідженні (є в ньому як стильові елементи реміксу, так і елементи римейку, проте жанрова форма філософського нарративу домінує, що певним чином збалансовує складність поставлених проблем з їхньою прозорістю для критичного ока).

Заклавши історичні й сучасні теоретико-методологічні підвалини європейського адогматизму у першому розділі, системно звівши їх у «філософський проект», автор винахідливо вносить в нього поняття «археології скептицизму», «екзистенції сумніву», «подвійної рефлексії» та деякі інші, що суттєво збагачує категорійний тезаурус адогматичного мислення.

Сутнісне наповнення філософським змістом адогматизм набуває у вигляді кіркегорівської доктрини відстоювання «істинного християнства» (другий розділ) та критичної філософії Л.Шестова (його «досвід адогматичного мислення», третій розділ). Звичайно, масштабність екзистенційних (буттєвих) проблем, піднятих цими мислителями, вражає! Це свідчить про те, що критичний потенціал їх філософій далеко ще не вичерпаний, проте автор приклав весь свій дослідницький досвід, професійне відчуття та наукову наполегливість до вирішення надскладного завдання: поєднати тематично та онтологічно ідеї, думки, судження С.Кіркегора і Л.Шестова — таких близьких по духу, але й різних за характером філософування, мислителів, в концептуальну стрункість, ідейну узгодженість європейського адогматизму як світоглядного мислення. Після прискіпливого, ретельного прочитання тексту монографії виникають підстави стверджувати, що автор з цим завданням впорався, досягнувши головної мети — донести до професійного кола філософів новий рівень сприйняття екзистенціалізму, вже не як пасивного пристосування людини до життєвих обставин, а як активно-дієвого переусвідомлення свого становища в світі поміж повсякденних і глобальних буттєвих проблем.

У монографії зроблена спроба теоретичного визначення адогматизму, під яким автор розуміє «привацію суцього, що вбачається у догматичному, звільненому від застиглості та нерухомості, і одночасну депривацію несущого, а отже — демонтаж (гайдеггерівська деструкція) догматизму як такого» (с.50). Привація тут розуміється як присвоєння суцього, яке зберігається у догматичному в надлишковому вигляді «застиглим та нерухомим», а тому потребує звільнення від консервативного (догматичного) утиску. Така дефініція адогматизму виглядає надто абстрактною, проте, слід зауважити, що критична думка таки дійсно спрямована на «привацію суцього» та «депривацію не-суцього», тільки кожен філософ це здійснює у свій спосіб. Для автора ним стає «подвійна рефлексія» — паралельне застосування феноменологічних та екзистенціальних прийомів рецепції дійсності, утримання феномена і екзистенції на одному (інтроспективному) рівні сприйняття їх як даності. Тут перед автором відкриваються досить перспективні напрямки подальших досліджень та творчих пошуків.

У монографії в адогматичній площині знаходять своє відображення глобальні проблеми сучасності такі, як «зіткнення цивілізацій», геополітичний порядок у світі, європейська інтеграція, посилення маніпуляційного тиску на свідомість людей з боку мас — медійних засобів, духовне спустошення та деградація між людських стосунків — все це висвітлюється в контексті драматичного протистояння віри і розуму, як наслідок слабкості (або ж відсутності!) світоглядних переконань, здатних чинити «креативний опір дійсності», спотвореної псевдо досягненнями науково-технічної експансії, для яких сприйнятний лише один критерій — задоволення ринкової кон'юнктури без огляду на вразливість людської природи та обмеженість планетарних ресурсів. Треба відмітити, що критична позиція автора стосовно цих проблем, сформована під впливом гуманістичних настроїв

С.Кіркегора, Л.Шестова, М.Гайдегера, враховує саме людський чинник, його залежність від обраної світоглядної системи, яка зараз перетворилась на суцільну плюральність, розмиваючи будь-які підвалини усталених поглядів та ідей. Так, Шестов висловлювався за часту зміну світоглядів, за їхнє різноманіття, але його судження з цього приводу слід сприймати в адогматичному контексті: які б великі системи не створювали філософи, з часом вони втрачають свою запитаність, бо відбувається «депривація не-сущого». Але й Шестов, з його модерністським умонастроєм, гостро критикуючи метафізику, визнавав її як єдину опору філософа в його протистоянні легковажності, тривіальності, утилітаризму (що ми все більше і більше помічаємо в останніх виплесках постмодернізму).

То ж немає сумніву, що вказане проблемне коло питань дійсно охоплює екзистенційний простір європейського мислення, який автор уявляє собі лише у поєднанні віри і розуму. Проте досягти цієї мети в умовах наростаючої бездуховності неможливо, якщо не подолати внутрішньої розгубленості перед засиллям пустопорожніх звинувачень «філософського гатунку» на адресу тих, хто справді мислить критично, незалежно, далекоглядно. У цьому сенсі монографія В.М. Петрушова є рішуча відповідь в спроможності сучасного філософствування гідно сприймати інтелектуальні й духовні виклики нинішнього буття. І те, що автору вдалося класичні філософські ідеї піднести до рівня вкрай актуального адогматичного мислення — яскраве тому свідчення.

Надійшла до редакції 25.09.2008 р.